
УДК 81'373.612:81'366.547:82-2=161.2

Мар'яна Голіченко

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ФУНКЦІЇ ВОКАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ XX СТОРІЧЧЯ

У статті проаналізовано вживання вокативних речень у драматичних творах XX сторіччя. Виокремлено та описано найуживаніші семантичні групи цих конструкцій, використаних у творах драматургів зазначеного періоду, схарактеризовано їхні функції. З'ясовано лексико-семантичне наповнення головного компонента вокативних речень.

Ключові слова: вокативне речення, кличний відмінок, головний компонент вокативного речення, адресат мовлення, апелятивна функція, емотивна функція, волюнтативна функція.

Твори драматургійного мистецтва вирізняються особливою мовною організацією порівняно з іншими жанровими різновидами художньої літератури. У текстах п'єс простежуємо зв'язки з комунікативно-мовленнєвими підсистемами національної мови, де відбувається різноманітна соціальна взаємодія. Драматичні тексти є своєрідним мовленням у дії, тобто висловленнями в екстралінгвальних контекстах, що враховують психологічні, культурні та інші чинники. Важливою ознакою драматургійного мовлення вважають зображення дійсності через спонування до дії головних персонажів, що виражено через різноманітні комунікативні акти. Ці спонування сформовані насамперед за допомогою лексичних та синтаксичних компонентів. Лексико-синтаксичну будову діалогу в драмі визначають два вектори: кожна репліка персонажа адресована не тільки співрозмовникові, але й розрахована на певну реакцію читача або глядача.

Чимало досліджень українських лінгвістів присвячено з'ясуванню мовної своєрідності драматургійного дискурсу,

© М.О. ГОЛІЧЕНКО, 2017

а саме: особливостей драматургійного діалогу та композиції [3], засобів індивідуалізації, типізації [15], проблем взаємодії розмовних, книжних та нейтральних елементів у мові дійових осіб [11], стилізації усно-розмовної мови [29; 30], усно-розмовної основи драматичних творів [32], лексичних та фразеологічних засобів створення гумору, емоційних компонентів мовних партій персонажів [36], мовної майстерності драматургів, функцій різних груп лексики [38]. Простежено особливості мови, стилю та композиції драм В.К. Винниченка, М.Я. Зарудного, О.Ф. Коломійця, О.Є. Корнійчука, І.А. Кочерги, М.Г. Куліша, Я.А. Мамонтова, М.П. Стельмаха [1; 3; 4; 5; 8; 9; 16; 17; 18; 26; 31].

Драматургійний дискурс досліджено також на матеріалі іноземних драм [13; 28; 35].

Порівняно з текстами інших літературних родів у драматичному творі, зокрема у діалогах, значною мірою активізовані категорії граматичного рівня. Серед них своє місце посіли вокативні речення, що стали домінуючою ознакою синтаксису мови драми.

На різних етапах розвитку лінгвістичної науки неоднаково кваліфікували вокативні речення. В українській синтаксичній теорії сформувався три основних підходи до потрактування статусу вокативних речень: 1) як окремого різновиду односкладного (І.К. Кучеренко [25], І.Р. Вихованець [7], М.С. Скаб [33]), зрідка — односкладного номінативного (М.У. Каранська [19]); 2) як еквівалента речення (П.С. Дудик [10], К.Ф. Шульжук [37]), що дістав назву звертання-речення; 3) як квазі-речення (А.П. Загнітко [12]). По-різному тлумачили й семантику вокативних речень, що зумовлено синкретизмом семантико-синтаксичних властивостей вокатива як головного члена цих речень і різними підходами їх формально-синтаксичного та семантико-синтаксичного членування. Спільною рисою всіх вокативів у позиції автономного синтаксичного утворення є визнання дослідниками в них значення спонукання, як одного з виявів предикативності, що, власне, і формує речення.

У своєму дослідженні ми спираємося на визначення І.Р. Вихованця, згідно з яким: «Вокативні речення — це вокативи, у яких сконденсована суб'єктно-предикатна структура думки, почуття, волевиявлення. Вони вирізняються внутрішньою синтаксичною самодостатністю. Центральну ланку вокативних речень становить іменник у формі кличного відмінка, що вимовляється з особливою інтонацією. Із формально-синтаксичного погляду вокативні речення являють собою членовані односкладні речення, головний не диференційований на підмет і присудок член яких виражений кличним відмінком і може поширюватися атрибутивними компонентами» [7: 62].

Багато українських мовознавців (І.Р. Вихованець [7], П.С. Дудик [10], А.П. Загнітко [12], М.С. Скаб [33], К.Ф. Шульжук [37]), виокремлюючи різновиди вокативних речень, спиралися на функційне спрямування цих одиниць і поділяли їх на три основні групи: 1) вокативні конструкції, які використовують для привернення уваги адресата до чогось;

2) спонукальні, за допомогою яких вимагають зреагувати певним чином на якісь дії; 3) емоційні, що виражають різні почуття та волевиявлення.

Саме в діалозі, який орієнтований на візуальне сприймання сценічної дії, активно використано вокативні конструкції, що мають виразні експресивно-оцінні, емоційні характеристики, оскільки вони виконують дуже широке коло комунікативно-прагматичних функцій: прохання, заклик, вимога, попередження, заборона, наказ, глибинні переживання, настрої, почуття, зокрема радості від несподіваної зустрічі чи невдоволення або обурення тощо.

Мета нашого дослідження — проаналізувати функційно-семантичний потенціал вокативних речень в українських драматичних творах ХХ ст.

Матеріалом для дослідження послуговували вокативні речення, дібрані з текстів творів (драм, трагедій, комедій) українських драматургів — яскравих представників ХХ сторіччя: В.К. Винниченка, М.Я. Зарудного, О.Ф. Коломійця, О.Є. Корнійчука, І.А. Кочерги, М.Г. Куліша, Я.А. Мамонтова, М.П. Стельмаха [6; 14; 20; 21; 22; 24; 27; 34]. Цей період вирізняється творами широкої тематики, у яких наявні гострі конфлікти, порушені морально-філософські, етичні проблеми, динамічно простежені суспільні та політичні зміни.

Функції вокативних конструкцій декодовано на основі контексту, який дає змогу інтерпретувати значення цих синтаксичних одиниць відповідно до умов, обставин, ситуацій розвитку подій драматичного твору, або ж авторських ремарок, що містять стислу характеристику особливостей та часу дії, зовнішнього вигляду й поведінки персонажів, їхньої міміки, інтонації, психологічного змісту висловлень.

У п'єсах ХХ ст. зафіксовано чимало вокативних конструкцій, які мають синкретичну функцію, але ми характеризуємо їх за домінуючим значенням. На засадах найуживанішої класифікації виокремлено три групи вокативних речень за активністю вживання їх у текстах.

Найширше використані в досліджених драматичних творах речення з *емотивною функцією*. У цих вокативних реченнях відображене потужне експресивне забарвлення, яке виражає емоційно-оцінне ставлення мовця.

Комунікативне навантаження вокативних речень з емотивною функцією досить різноманітне. Їх використано задля того, щоб виразити:

1) **радість** від зустрічі: *Леоніде!* (озирнувшись радісно, як дитина, протягає до нього руки) [6: 100]; *Мамо!* (посадив її на стілець) Як я давно бачив вас... Зовсім посивіли [14: 285]; *Кого я бачу! Пане Варто! Пане Варто, дай вам боже здоров'я! Ідіть сюди...* [14: 51]; *Максимку!* Здрастуй, рідненький! [20 I: 252]; *Терентію Йосиповичу! Привіт!* [21: 112]; *Вірусенько! Мила! Я ж тільки цього й чекала! (іде до неї)* [27: 368]; *Гості дорогі! (іде назустріч) Як я рада, що ви приїхали!* [34: 518]. Іноді такі вокативні конструкції передають ще й **подив**: *Іване! Ти? (здивовано)* [14: 116]; *Олено! Олено! Дружино моя, де ж ти взялася?* [34: 520]; *О! Степанидо Іванівно! Навіть вас до млина потягнуло! (здивовано)* [34: 541];

2) **симпатію:** *Дорога моя! Єдина, бажана... (пригортає дужче, цілує щоку)* [6: 101]; *Марино, хороша моя! Я тебе вічність не бачив (цілує)* [14: 252]; *Дорога Мар'яно! Моя красуне, моє кохання, моя ластівко! (падає перед нею навколішки)* [20 I: 343]; *Моя дорога, мила Оленко! Тепер я найщасливіший у світі* [20 II: 203]; *Дорога Галино Іванівно! Мені доручено вас поцілувати* [21: 560]; *Кароліно! Моя дружинонько! (любовно бере її за руки). Ти не дочекалася мене сьогодні?* [27: 67]; *Люба моя! (збігає по східцях, обнімає Василину, устами шукає її уста) Наче у сні домчав мене кінь до мого свята!* [34: 412]. Ці речення використовують переважно закохані під час прощання або ж їхньої довгоочікуваної чи несподіваної зустрічі, яка відбувається за певних драматичних умов [10: 267]. У їхній структурі поширені пестливі слова, що передають взаємну прихильність, ніжність або, навіть, грайливість. Прихильне ставлення до співрозмовника дійові особи виражають за допомогою метафоричних слів оцінного значення, ужитих із присвійним займенником або без нього: *Котику, котику! Тільки тебе, тільки тебе люблю!* [6: 166]; *Моє чаєнятко! Моє янголятко!* [24 I: 199]; ... *ясочко моя! Рибонько моя малесенька!* [27: 77]; *Дівчино, горличко, журавочко, лебідонько моя!* [34: 494];

3) **погрозу:** *Паничу! Ну, будете ж... Ну, глядіть... (зникає в дверях)* [6: 389]; *Мамо! Я втечу! Я втечу, мамо!* [14: 38]; *Сеньйорино! Вам має бути відомо, що земля кругла* [14: 244]; *Юлько! (тихо) Все одно уб'ю... Не втечеш* [21: 448]; *Стій... Гайдаю! Стрілятиму я* [21: 74]; *Черепе! Одійди! Ударю!* [24 I: 314]; *Ах ти ж куций пес! Ну, я ж тобі покажу!* [27: 344]; *Ой Савко! Дивись, щоб не полетів ти за вікно з твоїм дотепом!* [27: 167];

4) **злість:** *Насте! Лиши! Ти ж не п'яна! (гнівно)* [6: 425]; *Наталко! Ну, добре! Пішки піду* [14: 123]; *Дмитре! Іди, щоб мої очі не бачили тебе* [14: 170]; *Капітане! Який же ти мерзотник!* [20 II: 51]; *Магдалино Романівно! (крикнув) Що ж ви від мене хочете?* [21: 480]; *Товариші комуністи! У кого ви навчилися оцих церемоній і дипломатичних викрутасів? (голосно, злісно)* [24 I: 321]; *Гей, ти, діду Данієлю! Дивися сюди: я хочу набити пику от цій бабі, що молиться за мене!* [27: 106];

5) **роздратування:** *Наталю Павлівно! Ви перебили Антона Михайловича, він теж хотів сказати промову!* [6: 158]; *Омельку! А яке тобі діло? Захочу, то й на ярмарок понесу* [14: 137]; *Папашо! Ти очманів од щастя чи з переляку?* [20 II: 47]; *Магдалино Романівно! (крикнув) Що ж ви від мене хочете?* [21: 480]; *О старе опудало! Носиться з тим писарством, як дурень з писаною торбою...* [22: 80]; *Товаришко!.. Громадяно!.. Ви реагуєте на мозкові оболонки моїх дітей...* [24 I: 280];

6) **страх:** *Тасю! Тасю! Голубко! Дорога моя! Що з тобою?! (злякано)* [6: 192]; *Дядечку, Гнате Архиповичу! Сили моєї не вистачить до завтра...* [24 I: 66]; *Дядьку Юхиме! (перелякано) Ховайтеся! Зараз німці будуть...* [27: 149]; *Ой мамочко! Мені аж моторошно робиться...* [27: 386]; *Ой мамо! Починається!* [34: 410];

7) **паніку:** *Кров! Кров! Горить кров! Мамо!* [14: 64]; *Мату! А де мати? Кличте в хату!* [14: 64]; *Бабо! (відскочила від вікна) Він сюди іде* [20 II: 173]; *Пиліпе! Куди він зник? Пиліпе! (не озивається)* [21: 393]; *А божже мій!*

Дмитрику!.. Боже, як тяжко! Ти хворий? [24 I: 178]; Тату! Їотю! Що ж тепер робити? [27: 217];

8) **розпач:** *Марусю! Ну навіщо так... (несміло, винувато) [6: 138]; Мамо! Краще б ви мене були в купелі залляли або в ополонці втопили! Нащо ж так жити? [14: 28]; Максиме-е-е! Я чекатиму тебе, поки й коса побіліє [20 II: 97]; Лідо! Я борвся, як ніколи... [21: 114]; Соколики мої ріднесенькі! Нагорювалися ми без вас за царських воєн, а ви ж ізнов хочете покинути нас! [27: 148];*

9) **горе:** *О, тату! (з мукою) Ну що ви, бог з вами! Голубчику! Ну що ви! [6: 157]; Іванко! Синочку мій! (наче ще не збагнула страшною звістки) [14: 187]; Павлушо! (на устах застиг шалений розпачливий крик) [20 I: 312]; Ой Івдонько! Горе! [24 I: 199]; Ой донечко, донечко! Що ж ти наробила? (голосити) [27: 215]; Юрію! Юрасю! (плаче) [34: 460]; Марку, Марку! (кричить) Де ж ти? Де ти, мій єдиний... кров моя... Марку... Марку... (з криком і риданням біжить далі) [34: 123];*

10) **жаль:** *Ех, панове, панове! І сміх із вас, і сльози, жаль на вас дивитись... [6: 499]; Нещасна дівчино моя! Кари панам, кари! [14: 64]; Леоне! У мене душа болить... Я винна... Марк попереджав мене... [27: 121]; Іване Романовичу! Хоч пожалійте своїх дітей, як себе не жалієте! [34: 405];*

11) **докір:** *Добродію Несторець! Прошу ваших поглядів мені не приписувати! [6: 217]; Пане Лисицький! Чув я ваші молитви! [14: 57]; Миколо! Давно я хотів сказати: піди до психіатра, хай тебе огляне! [20 II: 9]; Лейтенанте! Ви забули, що стоїте не в себе на міноносці перед бандою в морській формі... [21: 49];*

12) **тривогу:** *Ну, Тосю! Це, дійсно, як нежить у тебе. Ти б хоч лікарства якогось взяла у лікаря... [6: 66]; Донечко моя! (ледве доплився до столика, сів на ослін, обхопивши голову руками) Я ж добра хотів... [14: 174]; Тітко Варваро! Що з вами?.. У вас сльози на очах... [21: 395]; Ой Марку! (занепокоєно) Це ти? [34: 581];*

13) **хвилювання:** *Марусю! Не треба! Чуєш? Не треба! (схвильовано) [6: 127]; Діду! Ти очі так собі заплющив чи дримаєш? (схвильовано) [20 I: 303]; Дорогий Касяне Петровичу! Повірте мені, мабуть, ніхто не схвилюваний, як я... Ваша хвороба мене приголомшила... [21: 514]; О Рішаре! Якби ти міг побачити, що діється в моїй душі [27: 45];*

14) **іронію:** *Невже не торгувались? (сміється) Ех ви, дворянчики! [6: 90]; Ех, панове, панове! І сміх із вас, і сльози, і жаль на вас дивитись (сміється) [6: 499]; Ой, Солохо, Солохо! Чи не сам дядько вклав у тебе відерце меду? [34: 618]; Ха-ха! Херувимчик ти мій гарнесенький! Куди тобі з твоїм чепурненьким личком і з твоєю розуменькою книжечкою до безбожності! [27: 94];*

15) **вдячність:** *Орисю! Дуже дякую тобі... (цілує Орисю) [6: 43]; Олесько! Спасибі (цілує в голову) [20 I: 58]; Євгено! Спасибі, дитя [34: 447].*

Значний функційно-семантичний потенціал у драматичних творах мають також вокативні речення, що називають адресата задля привернення його уваги. Їх номіновано реченнями з «апелятивною функцією» [2: 50]. Такі конструкції уживають для того, щоб:

1) **покликати** когось: *Борисе! Насте! Насте! (сердито біжить до дверей, гукає) [6: 421]; Наталко! Наталко! (виглянув у вікно, гукає) [14: 121];*

Дядьку Ониську! Дядьку-у! (зукає, захекавшись) [20 I: 18]; *Вероніко! Вероніко!* (пішов у той бік, коли пішла Вероніка) [21: 480]; *Діду Юхиме! Тату!* (зукає) [24 I: 45]; *Захаре!* (зукає) *Діду Захаре!* [27: 346]; *Євгене! Євгене!* (захекавшись вбігає розчервонілий Євген) [34: 419];

2) привітатися з кимось: *Саню! Привіт!* (обіймає й цілує її) [6: 158]; *Омельку! Будь здоровий і щасливої тобі дороги!* [14: 178]; *Наталко! Привіт!* [20 I: 338]; *Парубче! Здоров був! Не тутешній?* [20 II: 60]; *Терентію Йосиповичу! Привіт!* [21: 112]; *Павле Софроновичу! Доброго здоров'я!* [22: 290]; *Варваро Михайловно! Здрастуйте, милая!* [24 I: 245]; *Люди божі! Добридень!* [27: 125]; *Людочко, Людочко, дороженька! Добрий вечір!* (дзвонить) [34: 603];

3) попередити про щось: *Пташ-ечко!* (нагнувся до Катерини) *Вранці виступаємо!* [14: 261]; *Грицю! Не пливи — там прірва, глибоко! Вернись, рідий бісе, потонеш!* [20 I: 10]; *Пане Альберте! Будьте обережнішими* [27: 43]; *Товаришу Пупе! Я на вітер слів не кажу...* [24 I: 309];

4) зреагувати на щось: *Тікати треба, тікати...* *Марино, Марино!* [14: 54]; *Наталко! Батько кличе* [14: 133]; *Миколо! Миколо! Миколо! Та прокинись ти, голова — два вуха!* (трясе його за плечі) [20 I: 14]; *Боцмане Бухто! Що це за аврал такий? Юнго!* (кричить) [21: 57]; *Охтисонько, Настонько, Онисонько й Хростонько! Ви таке тут зчинили, що вас кличе папонька. Негайно!* [24 I: 240]; *Стривайте! Юрку, Юрку!* [27: 134]; *Григорію Стратоновичу! Не чує... Григорію Стратоновичу!* [34: 572];

5) повчати чомусь: *Дівчино! Май сором. Май сором, кажу!* [6: 570]; *Магуро!* (зукає) *Ти ще проклинатимеш свою долю!* [14: 35]; *Сашко! Будь мужнім! Розумію, важко тобі, але... сам винен. Таку дівчину прогавив* [14: 165]; *Христофоре! Знай міру!* [20 I: 151]; *Ірочко! Моя малютко! Так у поважній компанії не кажуть* [24 I: 306];

6) отримати відповідь на запитання: *Марусю! Що за пакет, скажи! Для чого? Навіщо ти зараз дала?* [6: 140]; *Тату, тату! А рогачі брати?* [14: 121]; *Андрію!* (зукає) *Чого ти прикипів до неї?* [14: 342]; *Сидоре! Як живеш?* [20 I: 109]; *Солдатику! Не поспішаєш?* [20 I: 217]; *Дорогий Карпе Корнійовичу! Скажіть, чому ви з усіма жартуєте, веселі, а зі мною стримані?* [21: 342]; *Хлопчику мій! Ну як ти тут живеш?* [21: 358]; *Микито! Микито!* (через паркан) *Ну кажи: ти за кого?* [27: 151];

7) повідомити про щось: *Шановний добродію Анатолію Олександровичу! ...я мушу сповістити вас, що не можу більше користуватися вашою гостинністю...* [6: 259]; *Пане Магуро, пане Магуро! Гайдамаки на село йдуть!* (вибіг) [14: 62]; *Тітко Одарко! Там щось у двигуні зіпсувалось, техніка не знайшла, так за вами послали* [20 I: 30]; *Хлопці! Сьогодні на планеті відбулась грандіозна подія* [20 I: 47]; *Адмірале! До нас прибув дорогий гість* [21: 63]; *Тітко Палажко, тітко Палажко! Та тітко Палажко! Опоросилася наша льоха Примадонна* [21: 185]; *Телеграма! Тьотю! Папо! Телеграма!* (махає телеграмою) *Ура, ура!* [27: 174];

8) спитати дозволу: *Марусю! Дозволь тобі представити нашого Шерлока Гольмса...* [6: 528]; *Зойко! Можна я тебе поцілую?* [14: 195]; *Дорога Галино Іванівна! Дозвольте вас обняти* [21: 556]; *Ніно Василівно! Дозвольте*

мені замість Тетяни? [27: 176]; **Дорогі товариші!** А мені дозвольте вітати вас од бузанівського жіноцтва (подає Дудці букет) [27: 232];

9) **привітати** когось: **Пане Вацлаве!** Поздоровляю вас! [14: 36]; **Платоне Івановичу!** Бажаю вам щастя, веселих, радісних днів! [21: 97]; **Ну, брати-товариші, й ви, Тарасовичу!** Поздоровляю вас, Юхиме Тарасовичу, як трудового героя, од щирого серця... [24 I: 45]; **Юрію Івановичу!** Вітаю вас, сердечно вітаю! [34: 427].

Оскільки у драматичних творах ХХ ст. відтворені різні суспільні зміни, то в них поширені вокативні конструкції, властиві політичному дискурсу. За допомогою таких вокативних речень дійові особи привертають увагу слухачів до тієї інформації, яку буде перед ними виголошено. Вибір вокативної конструкції на початку промови зумовлений особливостями аудиторії, до якої звертаються: **Моряки!** Трапився нечуваний факт в історії Чорноморського флоту! [21: 52]; **Офіцери!** Не для показу викликав я вас, настала відповідальна хвилина [20: 63]; **Українізатори!** А чому б головного командувателя війська України та Криму на головного отамана або й на гетьмана перекласти? [24 II: 129]; **Брати українці!** Хто не бачив, хто не зна країни нашої учора? [24 II: 201].

Третя група вокативних речень спеціалізована на спонуканні адресата до спілкування чи виконання чогось, він водночас є адресатом, до якого звертаються, і суб'єктом (виконавцем) потенційної дії. Їх називають реченнями з «*волюнтативною функцією*» [23: 21]. За допомогою таких конструкцій дійові особи:

1) **закликають** виконати якусь дію: **Євгене Семеновичу!** А йдіть-но, дайте мені сірників засвітити лампу [6: 231]; **Гей! Пане шинкарю!** Почастуй хлопців-молодців! [14: 8]; **Омеляне Степановичу!** Розкажіть, розкажіть [14: 148]; **Глонко, Роксолано, Жанно Д'Арк!** Поїхали! [20 I: 208]; **Юрку.. Юрку!** (голосніше) Товаришу матросе революції! Вставай! [21: 70]; **Граждани буржуї!** Шапки скиньте перед дідом... [24 I: 46]; **Галько!** Ходімо мерщій! Затягнеш мені корсет! [27: 176]; **Гей, каменярі!** Сюди! На поміч! [27: 74]; **Василино Петрівно!** Пробачте, оберніться. [34: 406];

2) **наказують**: **Олімпіадо!** Замовчи мені! [6: 412]; **Світлано!** Мерщій повертайся! [14: 121]; **Товаришу Риндю!** Не пускайте її! [14: 183]; **Аристарше!** Зайди-но сюди! [20 I: 45]; **Пилипе Пилиповичу!** (підписав доповідну записку, через стіл простягає папку). Доповідну товаришу Доценку передайте негайно [20 I: 185]; **Діду Касяне!** Вам бойовий наказ: беріть свою стукачку та беріть дробовика, зараз рушайте до млина... **Бабо Лукіє!** Вам бойовий наказ: дайте дідові на сторожу хліба і шматок сала! [24 I: 119]; **Христинко!** Встань — замкнеш за мною двері [24 II: 313]; **Каменярі, каменярі!** Тихо! [27: 74];

3) **просять** про щось: **Панове! Панове!** Я прошу слова [6: 228]; **Сину!** Тільки не сердься... [6: 284]; **Пане Кореню!** Богом молю... (повзає навколішки перед збентеженим Коренем) [14: 58]; **Яринко!** Не плач, дружино моя! [14: 117]; **Панове!** Воїни, налейте мені в бокал... самогону! [14: 260]; **Янеку!** Відпусти на волю! [20 II: 82]; **Пилипе!..** ти побудь недалеко [21: 390]; **Тату!** Просимо йти до столу... [24 I: 45]; **Тату!** Дайте хоч ви мені пораду! [27: 143]; **Іване Романовичу!** Пожалуйте своїх дітей, як себе не жалієте! [34: 405];

4) **забороняють:** *Катю!* Зачекай сваритися! [20 I: 10]; *Ой Майю, Майю!* Не заважай [21: 98]; *Тетяно!* Тетяно, припини! (шарпнув її за руку) [21: 388]; *Дурнику мій!* Не треба [24 I: 311]; *Товариші!* Досить політичних промов! [27: 251].

Зафіксовано й використання декількох вокативних речень разом до різних адресатів одночасно, щоб спонукати їх до виконання однієї дії: *Никодоре! Мотроно! Іване! Сідайте...* [24 I: 148]; *Настонько! Охтисонько!* Ось заспівайте нищечком, тихенько... [24 I: 212].

У драматичних текстах функціонують вокативні конструкції, які виражають шанобливе ставлення мовця до дійової особи. Головний компонент у них експлікований:

1) власним ім'ям із прикметниками *шановний, вельмишановний, дорогий, милий:* *Вельмишановний Сергію Павловичу!* Ніяк не думав, що тут зустрінуть вас [21: 360]; *Дорогая Поліно Йванівно!* Я приніс би її моментально, тільки ж не в такому вигляді... [27: 175]; *Шановний Сидоре Макаровичу!* коли мене мучить голод, я відчуваю, як на моїх пальцях виростають пазури [27: 276]; *Милий П'єре!* Ви спасли папоньку! [24 I: 238];

2) ввічливими звертальними словами *пан/пані*, які поєднуються з власними іменами, назвами військових рангів і застарілими назвами: *Добродію Дудко!* (з певною гідністю) Я не знаю, хто ви такий, а я завжди був чесним залізничним представником [27: 228]; *Панно Людо! Панно Людо!* Ну годі! [6: 594]; *Молодий чоловіче!* Я комендант монастиря святого Пантелеймона... [27: 278]; *Пане добродію!* Так не можна! [27: 289]; *Пане Марко!* Ви помиляєтесь, коли думаєте, що вас не можна покохати [27: 97]; *Пане Чумаренко!* Ви, мабуть, забули, що я дочка Тараса Негуди? [27: 145]; *Пане генерале!* Змилосердьтесь, я ваш! [34: 501]; *Пане адміралє!* Я не забув, що серед вас я парвеню [21: 49]; *Пане хорунжий!* Тільки не каліchte моїх крил! [34: 408];

3) номінаціями *товариш, товаришка, громадянин* з іменами, прізвищами та назвами на позначення осіб за видом діяльності: *Товаришу лікарє!* Слухаю! [20 II: 282]; *Товаришко Феню!* Я завжди була лютим ворогом міщанства! [27: 223]; *Товаришко бабо Оксано!* Та нам треба людей зараз сколективізувати... [24 I: 185]; *Товаришу Архипє!* Судити народного президента — не ваше діло! [27: 242]; *Громадяне мотоциклісте!* Знайомтесь — батько мій [21: 181].

У вокативних конструкціях п'єс досліджуваного періоду часто вживають емоційно-оцінні деривати, що характеризують позитивне чи негативне ставлення мовця до дійової особи драматичного твору: *Ярино! Ярино! Яриночко!* Це ти? (стрепенувся, але не прокинувся) [34: 465]; *Богданє! Богданчику!* Який ти став! Я ж тебе малого в колісці колисала [34: 481]; *Мамцю! Мамунечко, любя!* Ну мамо! Та прокинись ж! (схвильовано) [24 II: 262]; *Татуню!.. Татуню!* Сьогодні наше свято (обнімає, цілує) [6: 191]; *Бабуню!* (поцілував її і вибіг) [21: 542]; *Мамашо!* Здорові! Що ви тут робите? [21: 169]; *Папашо, папашо!* Що ж це таке? Куди ви дивитесь? Як ви дозволили Галі? [21: 210].

Зафіксовано чимало вокативних речень, у складі яких перед головним компонентом використано частки відвігукового походження *ой*, *ех*, *ох*, що передають захоплення, жаль, осуд, злість. Таке використання спричинено потребою впотужнити емотивну функцію та увиразнити емоційність чи експресію: *Ох... ох... Галушечко ти моя! (обняв його)* [20: 194]; *Ой кумо! Бідні вони та нещасні!* [14: 96]; *Ех Іване Тарасовичу! Що там говорить, коли увесь предмет перед вами налицьо!* [27: 200]; *Ех ти ж дурень сиволапий! Скільки в тебе десятих?* [27: 261].

Отже, українська драматургія ХХ ст. представлена творами багатьох жанрових різновидів, присвячених як морально-етичним, так і суспільно-політичним проблемам. Оскільки діалоги в таких творах емоційно навантажені, ситуативно-динамічні, то це сприяє широкому використанню вокативних речень із різноманітними комунікативними функціями.

Найширший функційний потенціал у речень з виразною *емотивною функцією*, що охопили 15 значеннєвих різновидів. За допомогою цих речень передано такі емоційні реакції мовця на дії співрозмовника, як радість від зустрічі, симпатія, погроза, невдоволення, злість, роздратування, страх, паніка, розпач, горе, жаль, докір, тривога, хвилювання, іронічне ставлення до чого-, кого-небудь, вдячність.

Значне функційне навантаження мають також вокативні речення з *апелятивною функцією*. Вони об'єднують 9 різновидів вокативних структур, які виконують такі комунікативно-прагматичні функції: покликати когось, привітатися з кимось, попередити про щось, зреагувати на щось, повчати чомусь, отримати відповідь на запитання, повідомити про щось, привітати когось, спитати дозволу в когось.

Обмеженіше представлені у драматичних творах вокативні конструкції з *волюнтативною функцією*. Основне їх призначення — закликати виконати якусь дію, наказати щось зробити, просити про щось, заборонити що-небудь.

Активне використання вокативних речень у текстах п'єс драматургів ХХ ст. відображає широке коло їхніх функційно-комунікативних виявів. Перспективу нашого дослідження вбачаємо в подальшому аналізі значеннєвих різновидів вокативних конструкцій на матеріалі сучасних драматичних творів, що посприяє вичерпній характеристиці функційного навантаження таких речень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Андрієнко О.Ю.* Нотатки про ономастику М. Куліша / О.Ю. Андрієнко, Ю.О. Карпенко // Мова та стиль творів І.О. Буніна, М.Г. Куліша, Ю.І. Яновського. — К.: ІСДОУ, 1994. — С. 81—94.
2. *Арнольд І.В.* Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / І.В. Арнольд. — Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 1999. — 443 с.
3. *Баранник Д.Х.* Драматичний діалог: Питання мовної композиції / Д.Х. Баранник, Г.М. Гай. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1961. — 161 с.
4. *Бедрик З.В.* Военно-морська лексика в п'єсі О. Корнійчука «Загибель ескадри» / З.В. Бедрик // Збірник наукових праць Київського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. — К., 1955. — Вип. 1. — С. 43—50.

5. *Бойко Л.П.* Особливості поетики драматичної поеми І. Кочерги «Ярослав Мудрий» / Л.П. Бойко // Науковий вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. Серія «Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика». — К., 1997. — Вип. 5. — С. 18—21.
6. *Винниченко В.К.* Вибрані п'єси : [драми та комедії] / В.К. Винниченко. — К. : Мистецтво, 1991. — 605 с.
7. *Вихованець І.Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови / І.Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1992. — 224 с.
8. *Ганошенко Ю.А.* Функція ремарки в драмах В. Винниченка / Ю.А. Ганошенко // Вісник Запорізького державного університету. Серія «Філологічні науки». — Запоріжжя, 2001. — № 2. — С. 25—27.
9. *Гудзенко О.П.* Романтична візія автора: «Театральність» буття у п'єсах Миколи Куліша / О.П. Гудзенко // Мова і культура. — К., 2002. — Вип. 4. — С. 86—91.
10. *Дудик П.С.* Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення: еквіваленти речення) / П.С. Дудик. — К. : Наук. думка, 1973. — 288 с.
11. *Єрмоленко С.Я.* Розвиток художнього стилю / С.Я. Єрмоленко // Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. — К. : Наук. думка, 1977. — С. 72—132.
12. *Загнітко А.П.* Теоретична граматики української мови. Синтаксис / А.П. Загнітко. — Донецьк : Дон ДУ, 2001. — 662 с.
13. *Зайцева И.П.* Перспективи комунікативно-стилістического аналізу сучасного драматургічного тексту (на матеріалі произведень Н. Коляди) / И.П. Зайцева // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія «Проблеми граматики і лексикології української мови»: зб. наук. пр. — К. : НПУ імені М. Драгоманова, 2011. — Вип. 6. — С. 90—95.
14. *Зарудний М.Я.* Твори : у 4-х т. / М.Я. Зарудний. — К. : Дніпро, 1982. — Т. 3. — 415 с.
15. *Їжакевич Г.П.* Засоби мовної типізації та сценічної виразності в творах української радянської драматургії післявоєнного періоду Г.П. Їжакевич // Граматичні та стилістичні студії з української і російської мови. — К. : Наук. думка, 1965. — С. 33—50.
16. *Каганович Н.А.* Про дослідження мови драми і про мову «Платона Кречета» О. Корнійчука / Н.А. Каганович // Мовознавство. — № 6. — 1935. — С. 3—47.
17. *Каганович Н.А.* Мова і стиль драм О.Є. Корнійчука / Н.А. Каганович, С.П. Шевченко // Мовознавство. — 1947. — Т. 4—5. — С. 277.
18. *Каганович Н.А.* Мова персонажів «Загибелі ескадри» О. Корнійчука / Н.А. Каганович // За якість художньої мови. — Х., 1934. — С. 46—58.
19. *Каранська М.У.* Синтаксис сучасної української літературної мови : [навч. посібник] / М.У. Каранська. — К. : НМК ВО, 1992. — 400 с.
20. *Коломієць О.Ф.* Вибрані твори : у 2-х т. / О.Ф. Коломієць. — К. : Дніпро, 1988. — Т. 1. — 623 с. ; Т. 2. — 469 с.
21. *Корнійчук О.Є.* Драматичні твори / О.Є. Корнійчук. — К. : Наук. думка, — 1989. — 608 с.
22. *Кочерга І.А.* Драматичні твори / І.А. Кочерга. — К. : Наук. думка, 1989. — 736 с.
23. *Кочерган М.П.* Вступ до мовознавства / М.П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2001. — 368 с.
24. *Куліш М.Г.* Твори : у 2 т. / М.Г. Куліш. — К. : Дніпро, 1990. — Т. 1. — 509 с. ; Т. 2. — 877 с.
25. *Кучеренко І.К.* Вокатив як виразник функціонуючого члена речення і так зване звертання / І.К. Кучеренко // Проблеми синтаксису : Праці міжвуз. наук. конф. з питань синтаксису. — Львів, 1963. — С. 64—73.
26. *Лаврінченко С.Т.* Семантика і функціонування дейктивів у п'єсах М. Куліша / С.Т. Лаврінченко // Мова та стиль творів І.О. Буніна, М.Г. Куліша, Ю.І. Яновського. — К. : ІСДОУ, 1994. — С. 94—99.
27. *Мамонтов Я.А.* Твори / Я.А. Мамонтов. — К. : Дніпро, 1988. — 557 с.
28. *Мостова Н.А.* Стилійстичний аспект синтаксичних конструкцій розмовного стилю у драматичному тексті / Н.А. Мостова // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. — Кіровоград, 2000. — Вип. 22. — С. 100—105.

29. *Ожигова О.В.* Стилізація усно-розмовної мови в текстах сучасної української драматургії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / О.В. Ожигова. — К., 2003. — 23 с.
30. *Ожигова О.В.* Мовна своєрідність драматургічних текстів / О.В. Ожигова // Слово. Стиль. Норма. — К., 2002. — С. 96—99.
31. *Панфілов М.П.* Мовні засоби драматизації М.Г. Куліша у п'єсі «97» / М.П. Панфілов // Мова та стиль творів І.О. Буніна, М.Г. Куліша, Ю.І. Яновського. — К. : ІСДОУ, 1994. — С. 99—107.
32. *Плющ П.П.* Відображення усного мовлення в українській класичній драматургії / П.П. Плющ // Українське усне літературне мовлення. — К. : Наук. думка, 1967. — С. 56—67.
33. *Скаб М.С.* Граматика апеляції в українській мові : [монографія] / М.С. Скаб. — Чернівці : Місто, 2002. — 272 с.
34. *Стельмах М.П.* Твори : у 7 т. / М.П. Стельмах. — К. : Дніпро, 1984. Т. 7. — 647 с.
35. *Ткаченко Т.В.* Мовні особливості драматургічних творів / Т.В. Ткаченко // Система і структура східнослов'янських мов : До 200-річчя з дня народження В.І. Дала. — К. : Знання, 2001. — С. 225—229.
36. *Удовиченко Г.М.* Спостереження над використанням лексики і фразеології в українській радянській драматургії 30 — 40-х років / Г.М. Удовиченко // Наукові записки Ужгородського університету. Серія історико-філологічна. — Ужгород, 1957. — Т. 24. — С. 3—44.
37. *Шульжук К.Ф.* Синтаксис української мови : [підручник] / К.Ф. Шульжук. — К. : Вид. центр «Академія», 2004. — 408 с.
38. *Януш Я.В.* Мова української класичної драматургії / Я.В. Януш. — Львів : Вища школа, 1983. — 147 с.

Статтю отримано 30.05.2017

Maryana Holichenko

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Science of Ukraine, Kyiv

FUNCTIONS OF VOCATIVE STRUCTURES IN THE DRAMATIC WORKS OF THE 20TH CENTURY

The basic research aspects of the dramatic language in Ukrainian linguistics have been determined in the article. Despite the fact that the study of language in works of drama has its own history, it is represented by a narrower thematic range of explorations compared with the research of the language of poetry and prose.

The use of vocative structures has been analyzed in the dramatic works of V. Vynnychenko, M. Kulish, I. Kocherga, Y. Mamontov, M. Zarudny, O. Kolomiets, O. Korniychuk, M. Stelmakh — the representatives of the XX century, for it is significantly different from the use of similar structures in the Ukrainian classical drama.

Three most common groups of vocative sentences have been singled out and described. Vocative sentences with an emotive function convey the following emotional responses of the speaker to the interlocutor's conduct: the joy of meeting, a friendly attitude to someone, threat, discontent, anger, irritation, fear, panic, despair, sorrow, regret, reproach, anxiety, excitement, gratitude, ironic attitude to something or somebody.

Vocative structures with appellative function are used to call somebody, to greet somebody, to warn, to make interested, to call a response, to instruct, to get an answer, to inform, to welcome. The main purpose of vocative sentences with voluntative function is to call to do something, to order to do something, to ask for something, to ban something.

Diverse lexical and semantic content of the main component for the vocative structures has been found due to variety of themes in works of drama in the XX century where different types of situations were depicted, starting from family conversations up to political communication.

Keywords: *vocative sentence, vocative, the main component of a vocative sentence, an addressee of the speech, appellative function, emotive function, voluntative function.*